

Az elektronikus folyóiratok hatása a könyvtárközi kölcsönzésre: felmérések Illinois Államban (USA)

Az USA egy államának gyűjteménye helyi gyűjteményekből épül fel. A gyűjtemények általában a helyi forrásokra összpontosítanak, a regionális vagy az állami szintű gyűjteményt csak biztos háttéranyagnak tekintik. Jelen tanulmány ezt a „támogató” jelleget vizsgálja Illinois Állam tekintetében.

A könyvtárközi másolatküldés csökkenésével a helyi gyűjtemények egyre fontosabbakká válnak, a helyileg jobban igényelt cikkekhez nyújtanak hozzáférést, és kiegészítői lehetnek a nagy kiadói vagy szolgáltatói csomagoknak.

A változások másik összetevője a kép- és teljes szövegű adatbázisok állami szintű elérése, amelyet az *Illinois Felsőoktatási Hatóság (Illinois Board of Higher Education)* központilag támogat. 1999-ben indult az *IDAL (Illinois Digital Academic Library)* digitális könyvtár az állam felsőoktatási intézeteiben dolgozó kutatók, munkatársak és hallgatók kutatási tevékenységének támogatására. Az IDAL forrásai, elsősorban az *EBSCOhost*, elsőként nyújtott állami méretű elérést a folyóiratok teljes szövegéhez. A jelen felmérésben részt vett az IDAL 26 tagkönyvtára közül 25, kivéve a *Chicagói Közkönyvtárat*.

Illinoisban a forrásmegosztás jól szervezett, az Illinois-i konzorcium eredetileg ebből a célból alakult. Az állam legnagyobb konzorciumának, az ILLINET-nek majdnem minden könyvtár a tagja. A felmérésben szereplő 26 könyvtár mindegyike ILLINET-tagkönyvtár. Az ILLINET-könyvtárak egymás közötti könyvtárközi kölcsönzéseinek térítésmentesen küldik a könyveket, cél, hogy a cikkek fénymásolatait is térítésmentesen küldjék egymásnak.

A korábbi kutatások

Az első felmérés a könyvtárközi kölcsönzési tevékenységet vizsgálta az 1995-1996. évi adatok alapján, míg a második a forrásmegosztás állami

szintű modelljét erősítette meg az 1999-2000. évi adatokra támaszkodva, és mintát jelentett a cikkek közös használatára (article charing) az államon belül. A harmadik vizsgálat célja a változások dokumentálása volt, ehhez a 2002-2003. évi adatokat használták.

Feltevések

Három kérdésben várták álláspontjuk megerősítését:

1. A témában mások által végzett kutatások alapján abból a feltevésből indultak ki, hogy a könyvtárközi kölcsönzési igények száma az 1999-2000 évihez képest mintegy 10%-kal lesz kevesebb 2002-2003-ban, mivel széles körben elterjedt a folyóiratcikkek teljes szövegét tartalmazó adatbázisok használata, ezen belül is az elektronikus folyóirat-csomagoké, amelyek az olvasók számára több folyóiratcímet tettek elérhetővé. A korábbi összehasonlítás, az 1999-2000. év adatai az 1995-1996. évihez képest az igények számának némi növekedését mutatták, amit az indexelő és referáló adatbázisok webes megjelenésével magyaráztak.
2. 2002-2003-ra, amikor minden tudományágban mindennaposra vált a webes indexek használata, azt feltételezték, hogy az elektronikus folyóiratok helyi elérésének bővülésével a könyvtárak több helyi kérést fognak teljesíteni. (Csupán az EBSCOhost alapján 2000-ben minimum 10%-os növekedést jósoltak az elkövetkező évekre.)
3. A harmadik feltevés szerint minél több elektronikus magfolyóirata van egy könyvtárnak (amelyből hússzor vagy annál többször kértek), annál jobban csökken a könyvtárközi kérések száma.

Módszerek

Az adatgyűjtést az *OCLC könyvtárközi irányítási statisztikai szolgálat (OCLC ILL Management*

Statistics Service) szoftverével végezték. Az adatgyűjtés időszaka 2002 júliusától 2003 júniusáig tartott. A vizsgálatban részt vevő könyvtárak az előző két felmérésben is szerepeltek, így összehasonlítható adatokkal rendelkeztek. Az adatgyűjtés végeztével az OCLC az adatokat átadta az *Illinois Egyetem Könyvtári Kutató Központjának (University of Illinois' Library Research Center)*, ahol az elemzéseket végezték. Mindhárom vizsgálat ugyanazokkal a módszerekkel folyt: a 26 könyvtár együttvéve, a többi könyvtár Illinois Államon belül, és az állam határain túl.

A cikkmásolat-rendelésnek egyéb lehetőségei is vannak, mint a *British Library Inside* rendszere, vagy az *Ingenta* dokumentumszolgáltató vállalat. Illinois-ban ezeket kevésbé vették igénybe, és az ezeknek küldött rendelések száma is csökkent a korábbi felmérésekhez képest.

A cikkek tematikus megoszlásának vizsgálatához három OCLC-mezőből vették az adatokat: a *Kong-*

resszusi Könyvtár jelzeteit, a Dewey osztályozást és az *NLM (National Library of Medicine)* osztályozását használták. (A tapasztalatok szerint a bibliográfiai rekordok ezek egyikét, vagy többet is tartalmaznak.)

Eredmények

A legszembetűnőbb a konzorciumi tagkönyvtárakból érkező cikkek rendelésének 26%-os csökkenése az 1999-2000. és a 2002-2003. évi adatok összehasonlításakor (1. táblázat), miközben az általános csökkenés közel 20%-ot mutat.

Az elektronikus folyóiratok elérése

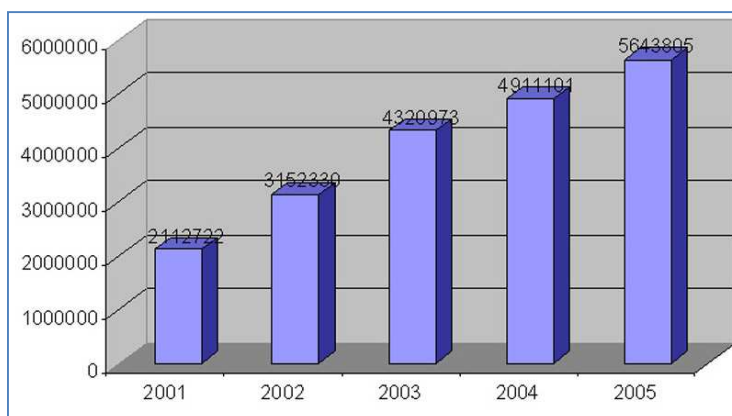
Ehhez a kiegészítő vizsgálathoz az EBSCOhost statisztikáját használták. A több mint kétezer teljes szövegű folyóiratot tartalmazó adatbázist 2001-től a 26 könyvtárból 25 el tudta érni. Az IDAL adataira épülő grafikon a szolgáltatás népszerűségét bizonyítja (1. ábra).

1. táblázat

A cikkek fénymásolat-rendelésének alakulása

Kérő könyvtár	1995-1996*	1999-2000	2002-2003	Változás 1995-1996 és 2002-2003 között (%)	Változás 1999-2000 és 2002-2003 között (%)
Illinois konzorcium tagja = „26-ok”	29 805	41 980	31 111	4,3	-25,8
Egyéb könyvtár az államból	22 374	17 876	16 506	-26,2	-7,6
Összesen az államon belül	52 179	59 856	47 617	-8,7	-20,4
Összesen más államból	37 137	45 159	36 715	-1,1	-18,7
Mindösszesen	89 316	105 015	84 332	-5,6	-19,7

*1995/1996-ból csak 11 hónap adatai

1. ábra Az EBSCOhost teljes szövegű folyóirat adatbázisának használata

Bár a 2005. évi adatok csak 11 hónapot tartalmaznak, így is jól látszik az évi 10%-os növekedést mutató tendencia. Ez alátámasztja a könyvtárközi kérések csökkenő számának okaira vonatkozó feltevéseket.

Vizsgálták a leggyakrabban kért folyóiratok online elérhetőségét is. (Leggyakrabban használnak azt a folyóiratot tekintették, amelyből 2002-2003 folyamán legalább 20 cikknek rendelték meg a másolatát.) Mint már említettük, valamennyi könyvtárnak volt online hozzáférése a folyóirat-adatbázishoz a Chicagói Közkönyvtár kivételével. A magfolyóiratok száma 396 volt, ebből 292 online elérhető. A számítások azt mutatták, hogy 7300 elérési pont volt (292 cím x 25 könyvtár). A rendelések utólagos vizsgálata kimutatta, hogy ebből 3392 kérés keletkezett, azaz a kihasználtság 46%-os volt.

A könyvtárközi kölcsönzési tranzakciók könyvtárak közötti megoszlásának szemléltetésére a könyvtárakat a hallgatók száma szerint három csoportba sorolták: kis-, közép- és nagykönyvtárakat különböztettek meg. A számok azt mutatják, hogy 2002-2003-ban mindössze két könyvtárban nőtt a könyvtárközi kérések száma, a többi 23-ban csökkent a korábban vizsgált időszakokhoz képest. Az állomány nagysága és a kérések száma között érdekes korrelációkat lehet felfedezni: egy kiskönyvtár, amelynél alig csökkent a rendelések száma az online magfolyóiratok 58%-ával rendelkezik, egy közepes méretű könyvtár pedig a 69%-ával. Ugyanakkor van olyan nagykönyvtár, ahol a magfolyóiratoknak mindössze 15%-a vagy 25%-a érhető el, miközben a könyvtárközi rendelések száma jelentősen csökkent. Feltételezik, hogy a könyvtárak egy csoportja közösen vagy egyedileg csökkenteni akarja függését a könyvtárközi kölcsönzéstől, de keresi az egyensúlyt a tulajdonlás, az elérés és a kölcsönzés között.

A könyvtáraknak természetesen eltérő a felhasználói köre és tudományos irányultsága, és úgy látszik, hogy az elektronikus folyóiratok elérését is más-más szakaszban indítják.

A következő összetett kérdés: hogy teszik a könyvtárak elérhetővé a folyóiratokat. Ha a kért magfolyóiratok 46%-a online elérhető, mivel magyarázható a kérések nagy száma ezek iránt? A lehetséges válasz, hogy a felhasználók nem találták meg a folyóiratokat: a hozzáférés vagy részleges volt, vagy korlátozott (a lemondások és az embargó miatt). Öt könyvtárban nem tettek közzé állományadatokat (évfolyam, szám), és 2005 közepén kevés könyvtárban volt az ugrópontokat feloldó szoftver. További ok lehet, hogy a könyvtárak csomagokra fizetnek elő, és nem közlik az ebben elérhető címeket.

Következtetések

Az Illinois-i könyvtárak nagyon jól megalapozott állománygyarapítási döntéseket hoztak, amit a helyi használat növekedése és az államon belül más könyvtáraknak küldött kérések csökkenése bizonyít.

A fénymásolatban kért cikkek számának jelentős csökkenése azt mutatja, hogy a könyvtáraknak még sok teendőjük van az elektronikus folyóiratok elérhetővé tételében.

További kutatások

Az elektronikus folyóiratok széles körű elérhetővé válásával még nem fejeződnek be a változások. A következő lépés a csatolófeloldók (pl. az SFX) alkalmazásba vétele, amelyek újra megnövelhetik a könyvtárközi kérések számát. Vizsgálat tárgyát képezheti, hogy ez az új lehetőség (amikor a könyvtár mindent megtett a felhasználók érdekében, hogy különösebb erőfeszítések nélkül jussanak hozzá a cikkekhez) miként hat a felhasználók viselkedésére és a könyvtárközi forgalomra.

/WILEY, Lynn - CHRZASTOWSKI, Tina E.: The impact of electronic journals on interlibrary lending: A longitudinal study of statewide interlibrary loan article sharing in Illinois. = Library Collections, Acquisitions & Technical Services, 29. köt. 4. sz. 2005. p. 364-381./

(Jáki Éva)